

CONVERSA

ARNALD PLUJÀ
MESTRE
I HISTORIADOR DEL
CAP DE CREUS

PRIMERS RELLEUS

MAR APARICIO

ENTITAT

DÓNA DONA

RETRAT DE FAMÍLIA

ELS JUAN
VILANOVA,
ABELLAIRES DE
GARRIGUELLA

PERFILS

MARIA VIDAL
JOSEP BAHÍ
PITU CARBONELL

PATRIMONI

SANT JOAN
SESCLOSES
TRES SOCIETATS
DE SOCORS MUTUS
EL CARGOL MARÍ
LA RUTA DE LES
TREMENINAIRES

INDRET

SIURANA

UNA MIRADA

L'EMOCIÓ
D'EMPÚRIES

A PEU

DE GARRIGÀS A
PALAU I VILAJOAN
EL SECRET
D'EN RABAN

alberes

DOSSIER

FEINES DE BOSC

65 PÀGINES DEDICADES A
LES PERSONES QUE VAN
FER O HAN FET DEL
BOSC EL SEU MITJÀ DE
VIDA: LLENYATAIRES,
CARBONERS, LLEVAIRES,
TRAGINERS... UN MÓN QUE
HA CANVIAT MOLT O FINS
I TOT S'HA PERDUT

PVP 12€

CAN DURAN REVISITA LA SEVA HISTÒRIA

Des de Ca la Teta fins a l'actual establiment del carrer Lasauca de Figueres han passat per Can Duran una gernació d'artistes, polítics, escriptors, periodistes... que han deixat la seva firma en els dos llibres de signatures de la casa. L'obra de Josep Valls i Joan Ferrerós, però, va molt més enllà de fer un buidatge d'aquestes dedicatòries. El seu treball és un homenatge a un temps, a una cuina i a un llegat.

DIRECTORA >
Roser Bech Padrosa
roser@grupgavarres.cat

COORDINACIÓ CONTINGUTS >
Jordi Nierga
alberes@grupgavarres.cat

DIRECCIÓ D'ART I MAQUETACIÓ >
Jon Gierre i Gerard Arderius
alberes@grupgavarres.cat

COL·LABORADORS >
Mar Aparicio
María Baig Aleu
Borja Balsera
José Luis Bartolomé
Pitu Basart
Enric Bassegoda
Lurdes Boix Llonch
Ramon Boix
Jordi Canals
Alejandro Candela
Jaume Canyet
Sílvia Carbó
Joan Carreres
Josep Clara
Nauel Contarino
Rafael Corredor
Joan Cos
Ernest Costa i Savoia
Josep M. Dacosta
Joan Ferrerós
Josep M. Fusté
Noa García
Marina Gibert
Isabel Guzman Ivars
Irene Jiménez
Jordi Jordà
Jusa Juanola
Pau Llosa
Eduard Martí
Cristina Masanés
Francesc Montero
David Moré
Rosa M. Moret
Anna M. Oliva
Josep M. Olmo
Marta Palomeras
Montse Parada
Anna Pi Vilà
Arnald Plujà
Isidre Prades
Anna M. Puig Griessenberger
Jordi Puig
David Pujol
Pere Roura Sabà
Catalina Belén Santis
Ester Seguí Brunet
Montserrat Segura
Erika Serna Coda
Miquel Serrano
Quim Tremoleda
Núria Trobajo
Enric Tubert
Joan Vallès
Anna M. Velaz
Cristina Vilà Bartis
Josep Vilar

EDICIÓ DE TEXTOS >
Roser Bech Padrosa

IMPRESSIÓ > Rotimpres
DISTRIBUCIÓ > GLV
DIPÒSIT LEGAL > GI-460-2009
ISSN > 2013-5270

eg

EDITORIAL GAVARRES

Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva
Telèfon 972 46 29 29
www.grupgavarres.cat

DIRECCIÓ EDITORIAL >
Àngel Madrià
angel@grupgavarres.cat

COMUNICACIÓ >
Jordi Nierga
comunicacio@grupgavarres.cat

ADMINISTRACIÓ I SUBSCRIPCIONS >
Lia Pou
gestio@grupgavarres.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

appec
editors de revistes i digitals

> Premis APPEC
'Millor Editorial en Català 2008'
> Premis ADAC 'Millor empresa 2020'
> Premi Nacional de Comunicació
de Proximitat 2023

Adreça a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) si necessita reproduir algun fragment d'aquesta obra, o si desitja utilitzar-la per elaborar resums de premsa (www.cedro.org; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).

FOTO DE PORTADA REALITZADA
AMB MATERIAL CEDIT PER ELOI
MADRIÀ I JOSEP MARIA ANGLÈS.
AUTOR: GERARD ARDERIUS.

SUMARI

4-5 PRIMERS RELLEUS

La Garriga és meva

MAR APARICIO (TEXT) // MARINA GIBERT (IL·LUSTRACIÓ)

6-13 ACTUALITAT

ENTITAT / ENTREVISTA / REPORTATGE / PUBLICACIONS

14-19 CONVERSA

Arnald Plujà

ROSER BECH PADROSA (TEXT) // EDUARD MARTÍ (FOTOGRAFIA)

20-25 RETRAT DE FAMÍLIA

Els Juan Vilanova, de Garriguella

CRISTINA VILÀ BARTIS (TEXT) // BORJA BALSERA (FOTOGRAFIA)

26-31 PERFILS

Maria Vidal / Josep Bahí / Pitu Carbonell

ROSA M. MORET / MONTSERRAT SEGURA / ANNA M. VELAZ (TEXT)
ROSA M. MORET / EDUARD MARTÍ / BORJA BALSERA (FOTOGRAFIA)

33-97 DOSSIER

Feines de bosc

ROSER BECH PADROSA (COORDINACIÓ)

99-115 PATRIMONI

ARQUEOLOGIA / ARQUITECTURA / HISTÒRIA / PEDAGOGIA
NEGOCIS DE TOTA LA VIDA / FAUNA / FLORA / REMEIS

116-119 INDRET

Siurana

DAVID PUJOL (TEXT I FOTOGRAFIA)

120-123 UNA MIRADA EN EL PAISATGE

L'emoció d'Empúries

CRISTINA MASANÉS (TEXT) // JORDI PUIG (FOTOGRAFIA)

124-127 A PEU

De Garrigàs a Palau i Vilajoan

JOAN COS (TEXT I FOTOGRAFIA)

Un secret oportú i conreus heroics

ERNEST COSTA I SAVOIA (TEXT I FOTOGRAFIA)

conversa

AMB UN MESTRE I ESTUDIÓS DEL CAP DE CREUS > DE PARE DE GARRIGUELLA, MARE DE PALAU-SAVERDERA I ELL MESTRE DE PROFESSION MOLTS ANYS A CADAQUÉS I UNS POCS A COLERA, LA HISTÒRIA DEL CAP DE CREUS HA ESTAT UNA DE LES SEVES DÈRIES AL LLARG DE LA VIDA. LLUNY D'AFLUIXAR EL RITME DE PUBLICACIONS ANUALS A LA RATLLA DELS VUITANTA ANYS, ENCARA MANTÉ LA IL·LUSIÓ QUAN PASSA HORES EN UN ARXIU I TROBA UNA DADA, PER ÍNFIMA QUE SIGUI, SOBRE ALGUN DELS MOLTS TEMES QUE TÉ ENCETATS D'AQUEST BELL PARATGE DE LA MAR D'AMUNT I LA MAR D'AVALL. BUCEJAR PEL FONS MARÍ HA ESTAT TAMBÉ UNA DE LES SEVES GRANS PASSIONS.

ROSER BECH PADROSA > TEXT
EDUARD MARTÍ > FOTOGRAFIA

Arnald Plujà

—Tens arrels entre Garriguella i Palau-saverdera.

—«Vaig néixer a Garriguella, a la casa de la família paterna, l'any 1947 i, com tanta gent, els meus rebesavis, que eren moliners de farina, venien de la Garrotxa. Tant per part de pare com de mare. Per la banda paterna, venien d'Oix i, per la banda materna, de Joanetes, i quan es van establir a la comarca ho van fer al mas Margall de Sant Pere de Rodes, on va néixer el meu besavi. Per tant, un origen masover. Déu-n'hi-do la gent que trobaríem amb aquests orígens! De totes maneres, quan jo tenia dos anys, el meu pare va morir, així que amb la mare vam anar a viure a Palau a casa dels avis materns.»

—Arran de la guerra va morir, el teu pare?

—«El meu pare, Andreu Plujà Soler (1917-1949), de família acomodada, era terratinent i tenia un cafè a Garriguella. No

estava posicionat amb cap ideologia. Va anar a la mili, a la guerra i en un camp de concentració a Cadis, en total set anys mobilitzat. Va tornar molt perjudicat i va morir a 32 anys. Va ser quan amb la meva mare vam marxar de Garriguella, i potser va ser la meva sort perquè segurament no hauria tingut la vida de llibertat que he tingut. Fixa't com anaven les coses que, quan vaig anar a fer la mili, en el meu expedient hi deia: '*hijo de rojo*' [ho diu unes quantes vegades pausadament, amb un to de càrrega moral grossa]. No he viscut la guerra, però n'he patit les conseqüències.»

—La teva mare devia ser una dona valenta.

—«La meva mare es deia Margarida Canals Soler (1922-2004) i era mestra. Vam viure entre Palau i Figueres, i ella feia de mestra a Llers. Era una dona intel·ligent, que em

ROSER BECH PADROSA. Cabanes, 1988. Filòloga
EDUARD MARTÍ. Girona, 1974. Fotògraf

retrat de família

ELS JUAN VILANOVA > EN UNA ANTIGA CASA PAIRAL DE GARRIGUELLA, CONEGUDA COM A CAN CORTALER –EN HONOR ALS ANTICS CORTALS DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES, ORIGEN DELS PRIMERS HABITANTS–, BATEGA EL COR DELS ABELLAIRES EMPORDANESOS DES DE 1983. EN JORDI JUAN BUSCÀ N'ÉS UN DELS TRES SOCIS FUNDADORS. EN AQUESTA CASA VA NÉIXER I VA FER CRÉIXER LA SEVA FAMÍLIA, ACTUALMENT, QUASI AL COMPLET, IMPLICADA EN EL DESENVOLUPAMENT D'AQUESTA EMPRESA FAMILIAR QUE S'HA FET GRAN GRÀCIES A LA MEL.

CRISTINA VILÀ BARTIS > TEXT
BORJA BALSERA > FOTOGRAFIA

El miracle de la mel

L'Assumpció Vilanova Planas (1951), la dona d'en Jordi Juan Buscà (1951), ha dedicat moltes hores a traçar els camins del passat familiar. Les llargues converses amb la seva sogra, sens dubte, la van ajudar. Durant la trobada que fem, l'Assumpció desplega, damunt una taula a l'antic paller de la casa pairal, una sèrie de carpetes que contenen fulls plens d'informació i arbres genealògics, eines que són fonamentals per fer memòria. És aleshores quan en Jordi evoca els seus avis materns: la Llúcia Riera Cusí (1882-1967) i en Joan Buscà Vilanova (1878-1954). La Llúcia va néixer a Guayanilla, a Puerto Rico, on els seus pares havien emigrat seguint els germans. Al cap d'uns anys, la família va tornar a Garriguella, on la Llúcia es va casar amb en Joan Buscà. Dels

fills que va tenir la parella només en van sobreviure quatre. El primogènit era en Lluís, qui, de petit, anant a França a peu per comprar menjar, va rebre un tret que li va deixar una mà inútil. Anys més tard, això el salvaria d'anar a la Guerra Civil espanyola. No es va casar mai. La següent va ser la Margarida que, ben jove, va marxar amb un noi a França, on es van casar i van tenir tres fills. Després vindria en Martí, el qual va morir d'infant després de caure en un pou. Tanca la llista la Joaquina (1918-2010), mare d'en Jordi, que va esdevenir l'hereva de la casa pairal.

Com altres famílies de l'Empordà, als Buscà els va sacsejar la fil·loxera, una plaga que va arrasar la vinya de tot l'Estat a finals del segle

XIX i va provocar un gran èxode posterior. Aquest va ser el cas d'un oncle de la Joaquina, en Martí Buscà Vilanova (Garriguella, 1868-Valparaíso, 1945), que va emigrar a Xile, on es va convertir en un important terratinent. Segons narra una llegenda popular, es diu que aquest «li va prometre al diable que, si el feia ric, li lliuraria la seva ànima quan el seu cos toqués a terra». Així, el seu panteó, molt visitat, el va fer construir alçat. El cert és que en Martí va marxar de Garriguella buscant noves oportunitats. No ho va fer sol, també el va acompanyar la seva germana Catalina. «En Martí era un home molt emprenedor i va iniciar-se en l'agricultura amb altra gent a Xile. Van posar una granja de vaques per vendre

CRISTINA VILÀ BARTIS. Figueres, 1972. Periodista
BORJA BALSERA. Figueres, 1985. Periodista i fotògraf

llet i van fer altres negocis», diu en Jordi. Quins? Ho desconeixen. En Martí va tornar en diverses ocasions a Garriguella i va adquirir una vinya per a la família. La Guerra Civil espanyola el va empènyer a tornar, definitivament, a Xile, on va morir solter. De l'herència que va deixar, la part més important es va quedar a Xile i una altra, més petita, es va repartir entre l'Ajuntament de Garriguella, que no la va recollir, i la Joaquina, que tenia l'ordre de construir un panteó familiar en el cementiri del poble. Ella mateixa va viatjar fins a Xile a recollir-la en una estada de dos mesos.

De ser la petita a la pubilla. La Joaquina va anar poc a escola. Era un temps en què els infants havien d'ajudar a l'economia familiar. «Explicava

que les mestres no eren gaire bones i que va ser molt autodidacta. Va aprendre a multiplicar sola i no s'equivocava mai. Era una persona molt intel·ligent i feia de tot amb els pocs mitjans que hi havia». La carestia va fer que els pares l'enviessin a Barcelona a servir en una casa benestant. Tenia catorze anys i aquella feina la il·lusionava perquè esperava que «li ensenyessin tall i confecció amb el sistema Martí». La noia va treballar molt, però també va passar molta fam, «només li donaven bledes bullides.»

D'aquella casa va passar a la d'un capellà, assistit per una seva germana. L'esclat de la Guerra Civil i la marxa de la Margarida a França van precipitar, al cap d'un parell d'anys, el seu retorn a Garriguella per fer-se càrrec de

la casa pairal i dels pares, ambdós delicats de salut.

Joaquina es va casar als 23 anys amb Vicenç Cordonet (1906-1945), veí de Garriguella, amic del seu germà i pagès. La parella es va instal·lar a can Cortaler i, al cap d'un any, va néixer l'únic fill que van tenir, Lluís Cordonet Buscà (1942-1989). El matrimoni no va durar gaire perquè ell va emmalaltir i va morir. Al cap de poc, la Joaquina es va tornar a casar amb Joan Juan Plujà (1912-2001), també vidu i amb un fill, com ella. Joan Juan era el petit de cinc germans de can Llangonissa de Garriguella. La Guerra Civil el va agafar jove i solter. Es va treure el carnet de conduir i va dur un camió. Amb la fi del conflicte va tornar al poble i es va casar en primeres núpcies amb Elvira Ro-

A dalt, l'Assumpció Vilanova Planas i en Jordi Juan Buscà amb les seves dues filles i el seu fill, les parelles de tots ells i tres dels seus quatre nets amb el poble de Garriguella com a teló de fons. A la pàgina de l'esquerra, pots de mel dels Abellaires Empordanesos.

EL PÒDCAST DE LES

REVISTES

UN PÒDCAST DE L'APPEC
PRESENTAT PER ESTEL SOLÉ

4a
TEMPORADA

PRÒXIM PÒDCAST>>>
EL PORC I L'EMBOTIT
DE LA REVISTA ALBERES

DOSSIER FEINES DE BOSC

ROSER BECH PADROSA > COORDINACIÓ

El bosc, un tros de món	34	ROSER BECH PADROSA [Cabanes, 1988. Filòloga]
Els boscos de l'Alt Empordà	36	JORDI CANALS [Bonmatí, 1978. Enginyer de forests]
En Jaume Pagès Puigdevall	39	MIQUEL SERRANO [Figueres, 1980. Historiador de l'art]
La lleva del suro	40	PITU BASART [Cassà de la Selva, 1960. Filòleg]
Els propietaris forestals	41	PAU LLOSA CUFÍ [Darnius, 1992. Periodista]
El vocabulari de la lleva	42	PITU BASART
Els últims taps darniuencs	44	PAU LLOSA CUFÍ
El carboneig a Maçanet	46	PERE ROURA SABÀ [Maçanet de Cabrenys, 1954. Historiador]
Fer rabasses per pipes	49	PERE ROURA SABÀ
Fustes i Llenyes Lluís Ponsí	50	ESTER SEGUÍ BRUNET [Roses, 1986. Lingüista i investigadora]
Exploitar els boscos per a la Reial Foneria	53	MARIÀ BAIG ALEU [Figueres, 1955. Físic]
Negociants a Sant Llorenç	54	JOSEP M. DACOSTA [Figueres, 1962. Biòleg i naturalista]
Els germans Cufí, d'Albanyà	56	ROSER BECH PADROSA
Castanyers vallespirencs	58	ERNEST COSTA I SAVOIA [Bescanó, 1940. Fotògraf i escriptor]
Una activitat insòlita	59	ERNEST COSTA I SAVOIA
La desforestació a Cap de Creus	60	ARNALD PLUJÀ [Garriguella, 1947. Historiador]
Diari d'un carboner	62	JOSÉ LUIS BARTOLOMÉ [Areny de Noguera, 1954. Filòleg]
Llevaires de Cantallops	64	PITU BASART
La colla jove	66	MIQUEL SERRANO
Del bosc a la llar de foc	68	FRANCESC MONTERO [Figueres, 1981. Filòleg]
Arrendaments a Requesens	70	ISIDRE PRADES BUIXONS [La Cellera de Ter, 1959. Arxiver]
Traginers de Lladó	72	JOAQUIM TREMOLEDA [Lladó, 1962. Historiador]
Oficis bosquerols a Navata	74	JOSEFA JUANOLA PAGÈS [Navata, 1979. Llicenciada en Història de l'Art i tècnica d'arxiu]
Aprofitaments tradicionals	77	MONTSE PARADA [Figueres, 1968. Doctora en Farmàcia]
		JOAN VALLÈS [Figueres, 1959. Doctor en Farmàcia]
Feines forestals a Cabanelles	82	JOAN CARRERES [Viladamat, 1976. Fisioterapeuta, fotògraf i escriptor]
Una vida al bosc	84	MONTSERRAT SEGURA [Barcelona, 1964. Administrativa i escriptora]
Treballadors arribats a Espolla	86	ENRIC BASSEGODA PINEDA [Espolla, 1977. Doctor en Filologia i professor de secundària]
Treure profit del bosc	88	ENRIC TUBERT [Agullana, 1954. Llicenciat en Història de l'Art]
El Museu del Suro de Morellàs	90	ANNA PI VILÀ [Vilopriu, 1985. Llicenciada en Història]
Fer artigues a Terrades	91	ERIKA SERNA COBA [Wasserlos, 1963. Historiadora i arxivera]
Boscos arran de mar	92	LURDES BOIX LLONCH [L'Escal, 1957. Historiadora i arxivera]
Ramats que gestionen el paisatge	94	JAUME CANYET [Figueres, 1961. Filòleg]
Energia que surt de Darnius	96	PAU LLOSA CUFÍ

PERFELS

Joan Vila / Pitu Ruiz / Jordi Vilanova / Carles Vaello / Miquel Delós / Martí Quintana

[PÀGINES 52 / 63 / 71 / 76 / 80 / 81]

NÚRIA TROBAJO / PAU LLOSA CUFÍ / JORDI JORDÀ CASADEMONT / JOAN FERRERÓS / JOSEP VILAR / ANNA PI VILÀ

El bosc, un tros de món

Roser Bech Padrosa > TEXT

«La pluja fa tic, tic, tic. La terra se l'empassa. La pluja fa tic, tic, tic. Nosaltres ens l'empassem. La pluja ve de llocs i sap coses. S'hi està bé, aquí sota. S'hi està bé en aquest bosc. En aquest tros de terra. En aquest tros de món», escriu Irene Solà en el seu llibre *Canto jo i la muntanya balla* donant paraula i sentiments a les trompetes de la mort. Nosaltres en aquest dossier hem intentat donar veu a les persones que han treballat, cuidat i fins i tot viscut al bosc i del bosc.

Comencem amb un article d'en Jordi Canals que descriu l'estat del bosc actual a la comarca. A continuació, en Miquel Serrano recorda la feina de llevarre d'en Jaume Pagès, de la Jonquera. En Pitu Basart ens explica la lleva del suro a les Salines i l'Albera i ens nodreix de paraules d'aquest món. En Pau Llosa escriu sobre l'Associació de Propietaris Forestals de l'Alt Empordà. I en Pau mateix conversa amb els darrers treballadors de la fàbrica de taps de suro de Darnius. I canviant de tasca, en Pere Roura recorda la feina de carboner a Maçanet de Cabrenys. I també com d'una rabassa de bruc en feien pipes de fumar. Hi ha oficis de bosc ben vius encara, com conta l'Ester Seguí amb la tradició de la família Ponsí a Cistella. Amb en Joan Vila, de Boadella, ha anat a xerrar la Núria Trobajo. Temps enrere molts boscos eren explotats per fornir de llenya

la Reial Foneria, tal com consta en Marià Baig. I a Sant Llorenç de la Muga l'ofici de negociant era indispensable per gestionar les finques forestals, com el cas de la família Roura Anglès. En Josep M. Dacosta n'escriu el llegat i fa notar la Fira del Carbó de la vila riberenca. A Albanyà, jo mateixa faig un retrat familiar dels Cufí, que s'han sabut adaptar als temps. A la banda nord de la Muga, l'Ernest Costa coneix els usos dels castanyers a Sant Llorenç de Cerdans i una activitat insòlita d'assecatge d'escorxes de teix a Serrallonga. I com el pastor i la sirena, de la muntanya a la mar, l'Arnald Plujà explica com ha evolucionat la desforestació a Cap de Creus. A través d'uns documents notariais sabem com s'aprofitava segles enrere el bosc a Valleta, a Llançà. En David Moré en fa ressò. I en José Luis Bartolomé recull les memòries d'en Joan Donat, l'últim carboner de Palau-saverdera. Un altre ofici que encara no hem esmentat és el de guardabosc; el testimoni d'en Pitu de les Salines és narrat per en Pau Llosa.

Tornant a l'àmbit del suro, dos gran experts de Cantallops, en Llorenç Alsina i en Quim Corsellas, són els protagonistes de l'article d'en Pitu Basart. Del seu mestratge neix la colla jove de Cantallops.

En Miquel Serrano n'és membre i n'escriu el relat. De la muntanya de Requesens n'ha fet durant molts anys la gestió el protagonista del reportatge d'en

Aixada de punxa que servia per treure el carbó, ja cuit, de la pila sense trencar-lo.

FOTO: Gerard Arderius.

Francesc Montero: l'Alfred López de Mollet de Peralada. Però, i al segle XVIII què se n'extreia? L'Isidre Prades en glossa els tipus d'arrendaments i els seus aprofitaments. Un dels molts productes que es poden obtenir de la forest són els bolets, i en Jordi Vilanova, de Lladó, s'ha especialitzat en la tòfona, tal com escriu en Jordi Jordà. Sense moure'ns de les Garrotxes d'Empordà, en Joaquim Tremoleda recorda la figura dels traginers, una peça clau en l'engranatge del bosc com a activitat econòmica. A Navata, la Jusa Juanola repassa les feines forestals dels habitants del poble i en destaca una empresa dedicada a les pinyes i els pinyons. I sobre aquest 'or blanc' conversa en Joan Ferrerós amb en Carles Vaello, de Garrigàs, qui té una plantació de pins pinyoners. El ventall d'aprofitaments del bosc és molt ampli, així ho demostren en Joan Vallès i la Montse Parada. Hi ha gent que porta el bosc a la sang, és el cas d'en Miquel de cal Petitot de Cabanelles. En Josep Vilar en dona fe. També en Martí Quintana, que l'Anna Pi ha anat a trobar a les Illes. Tornant a Cabanelles, el carbó i altres feines relacionades amb la llenya i tragar-la és el centre del reportatge d'en Joan Carreres.

Sovint s'associen totes aquestes tasques bosquetanes a homes, però la Montserrat Segura és testimoni d'un matrimoni d'Espolla que s'hi esmerçaven amb ganes tots dos. Fa una setantena d'anys van arribar a l'Albera molts

treballadors vinguts de fora, sobretot d'Andalusia, que es dedicarien a l'explotació forestal, i així ho narra l'Enric Bassegoda. Si anem cap a Agullana, l'Enric Tubert entrevista dues persones vinculades al bosc de manera diferent. Al domini de la revista, l'únic museu que hi ha dedicat al sector que ens ocupa és el Museu del Suro de Morellàs. L'Anna Pi l'ha visitat i en fa una ressenya. I l'Erika Serna documenta com al segle XVIII a Terrades els va caldre artigar per obtenir més camps de conreu. Ara la Lurdes Boix ens acompanya a passejar pel Montgrí més proper a l'Escala.

Al llarg d'aquestes pàgines veiem que avui els boscos s'han abandonat. Hi ha encara, però, possibilitats i futur per revertir la situació. D'un costat, en Jaume Canyet ha anat a trobar dos pastors que, gràcies als seus ramats d'ovelles en extensiu, mantenen el bosc més net. I, de l'altre, una nova font d'energia sostenible i alternativa, la biomassa, que promou l'empresa Forestal Empordà a Darnius, amb qui ha parlat en Pau Llosa.

Us convidem a emboscar-vos en aquest dossier. Seguint el mateix llibre amb el qual començàvem, ara en boca d'un cabirol: «Quan vaig ser dins del bosc, lluny dels que se t'emporten i esgaripen, em vaig omplir la boca de brots frescos i aigua viva, i em vaig omplir el nas de totes les olors, i els ulls de totes les coses boniques». Som-hi! 🌲

Sarrions plens de carbó a Albanya. Dècada de 1970 // FOTO:
Joaquim Campassol. PROCEDÈNCIA: Arxiu Vicenç Campassol.

En Joan Vila, de Boadella

Núria Trobajo > TEXT I FOTOGRAFIA

En Joan és veí de Boadella des de ja fa temps. Va néixer el 1945 a Cistella, on va residir al mas Trullàs fins als 27 anys, quan es va casar i es va traslladar a Figueres. La seva vida laboral és un sorprenent calidoscopi de feines diverses. Les primeres estaven lligades al món de pagès i complementades amb les de bosquetà. De ben jove havia anat a fer feixines, aprofitant la rama que quedava al bosc dels pins tallats i les venia als flequers dels pobles propers. També havia fet escombres de bruc. M'explica que de bruc n'hi ha de dues menes, el 'de llei' que té *rabàs* i el bord, que no en té. Les escombres les feien, sobretot, amb les rames d'aquest darrer. Les tallaven a metre o metre i mig i les estenien a terra, ben planeres, amb pedres a sobre per tal que quedessin planxades. Quan ja eren seques i planes, les lligaven amb filferro i ja tenien l'escombra feta. Hi havia qui les anava a vendre a mercat, però ells les feien per escombrar l'era i altres racons del seu mas. El *rabàs* del bruc era molt apreciat per fer pipes. Ell també n'havia recollit molts i els portava a la fàbrica de pipes de Maçanet.

També havia anat a collir pinyes que venia a una empresa de Navata que es dedica a extreure'n els pinyons i vendre'ls. Ho feia en diferents boscos de la comarca i les transportava en una

furgoneta. Més d'una vegada la policia l'havia aturat per preguntar-li d'on les havia tret, però ensenyant el permís dels propietaris ja no tenia cap problema. Considera que era una feina ben pagada. Preferia anar-les a collir quan ja eren ben madures, cap a finals d'hivern, perquè les seques es pagaven més que les verdes. Si eren a la part baixa del pi, les abastava amb una canya i un ganxo, però moltes eren a la part alta i aleshores calia enfil·lar-s'hi. Per fer-ho de manera més fàcil i segura, va tenir la idea de proveir-se d'uns ferros, per enganxar a les botes, a l'estil dels que havia vist que utilitzaven els operaris de Telefònica i que va encarregar al ferrer de Cistella.

Una altra feina dels bosquetans era la tala dels arbres per fusta. En Joan havia anat a tallar pins, tant pels boscos de l'Empordà com pels entorns de Banyoles. Hi havia negociants de fusta que compraven els pins als propietaris i després buscaven qui els tallés. Ell disposava de motoserres i, si s'entenien amb els tractes dels negociants, acceptava la feina. Cobrava per pi tallat. També havia anat a tallar àlber blanc, per encàrrec de la fàbrica Suca de Figueres, amb què feien caixes de fruita.

Recorda especialment quan ajudava a fer carbó. Durant tres o quatre temporades va estar llogat a cal Magre de l'Estela, veïnat de Cabanelles. Allà col·laborava en les diferents feines del mas i una era anar a fer carbó a l'hivern. M'explica, amb un somriure als ulls, com feien aquesta tasca. El propietari del bosc decidia quines alzines s'havien de tallar, que acostumaven a ser les més grosses. A la primavera els treien l'escorça, que la venien a Girona per fer-ne tint. A l'hivern la colla de Lladó hi anava per tallar les alzines. Amb la fusta tallada calia anar fent les piles de carbó: disposant bé els troncs per mides, cobrir-los de rama i finalment de terra. A més d'ajudar a fer la pila, la seva feina consistia a anar-la vigilant i mantenint dia i nit durant els dies que era encesa. Se n'encarregaven ell i en Pep, el masover de cal Magre. La cuita podia durar unes tres setmanes, depenia molt de la grandària de la pila. N'encenien diverses, escampades pel bosc. Tenien una barraca, que refeien cada any, situada més o menys enmig de les diferents piles, on dormien. Un cop fet el carbó, el portaven a Figueres. En Joan té un bon record de les diferents feines de bosc que va fer i opina que eren importants perquè els boscos es veïen nets i no s'hi calava mai foc. Escoltant-lo em ve al cap que la feina de bosquetà és una bona escola d'experiències i saviesa 🌲

↪ Explotar els boscos per a la Reial Foneria

Marià Baig Aleu > TEXT I FOTOGRAFIA

Quan l'any 1768 es va escollir un emplaçament proper a l'ermita de Sant Sebastià, al terme de Sant Llorenç de la Muga, per a la construcció d'un alt forn dedicat a la producció de munició d'artilleria de ferro colat, es van tenir en compte tres factors: la proximitat a les mines de ferro, la possibilitat d'aprofitar la força hidràulica de la Muga i l'abundància de boscos per garantir el subministrament de carbó vegetal. En aquell moment estava vigent l'ordenança de Ferran VI de 1748 –*la Real Ordenanza de Montes*–, que tenia com a finalitat preservar i ampliar els boscos reservats per a la Marina de Guerra en districtes costaners, inclòs l'Empordà. Aquesta normativa es complementava amb una altra ordenança del mateix any, que incentivava la creació de planters per al repoblament forestal. Entre altres mesures, s'hi estipulava la prohibició absoluta de l'entrada de ramats de cabres als planters, advertint que, a més de compensar els danys causats, es decomissaria una de cada deu cabres.

L'any 1769, mentre la reial foneria estava en procés de construcció, l'Intendent General de Catalunya va fer pública una reial ordre de Carles III que prohibia l'exportació de llenyes i carbó vegetal a França amb l'objectiu que «*el nuevo Establecimiento de la Fundición de Municiones de Guerra y otros Artefactos en San Lorenzo de la Muga pueda estar surtido de los que necesitan*». Aquesta ordre establí una pena de 25 lliures per infracció, així com el decomís de les mercaderies.

Dos anys després de la primera fosa, cap al 1773, el subministrament de carbó vegetal continuava sent insuficient, ja que el consum per part de l'alt forn superava amb escreix les previsions inicials. Per aquest motiu, es va establir un vedat d'exclusivitat per a la Reial Foneria a qui se li reservava l'extracció de llenya i carbó dins d'un radi de 5 lligües –aproximadament 25 km–, que abastava gran part de l'Empordà i l'Alta Garrotxa, incloent poblacions com Figueres i Castelló d'Empúries. Un annex al mapa del vedat detallava, municipi per municipi, el nombre de caps de bestiar –cabres i ovelles– que els veïns havien declarat posseir a les duanes de Figueres, Maçanet de Cabrenys, Sant Llorenç de la Muga i Besalú a 1 de gener de 1773. Aquest registre tenia un propòsit inquietant: eliminar tota la cabanya cabruna perquè no interferís en el creixement de les plantacions d'arbres del vedat.

Evidentment, aquesta proposta va generar un ampli rebuig entre la població, fins al punt que el monarca es va veure obligat a consultar el seu ministre d'Hisenda, Pedro Rodríguez de Campomanes, qui, finalment, va aturar les pretensions dels militars. En paraules del ministre, aquests «*proyectan el exterminio de 21.000 cabezas de ganado cabrío, privan indirectamente a aquellos pueblos del fruto de bellota de sus árboles con que crían 25.000 cerdos, los sujetan a unas reglas odiosas, que comprenden a 76 pueblos fronterizos*». A més, Campomanes

Edifici principal de la Reial Foneria de Sant Sebastià de la Muga; aquests edificis romanen habitualment submergits sota les aigües del pantà de Darnius-Boadella.

preveïu un greu efecte col·lateral que amenaçaria els pobles afectats, «*podría minorar notablemente la población de ellos, que es la más segura defensa de los Estados, especialmente en aquella frontera*», un argument que va ser decisiu perquè el monarca aturés la proposta d'extermini.

Amb l'objectiu de racionalitzar l'explotació forestal, l'any 1779 es va realitzar un inventari detallat dels boscos inclosos dins del perímetre del vedat, calculant la quantitat de carbó que es podia obtenir mitjançant aclarides, sense perjudicar els boscos ni els seus propietaris. Així començava un període de relativa convivència pacífica, tot i que, de tant en tant, tornaven a sorgir disputes entre els militars i la població civil. Un exemple d'això és l'emissió, l'any 1785, d'una reial ordre que establí sancions per als infractors que freqüentment contravenien la *Real Ordenanza de Montes*, tallaven d'arrel un gran nombre de plantes o rebrotades d'alzines, roures, pollancre i altres arbres útils per al seu *real servicio*.

La producció de la reial foneria –juntament amb l'explotació del carbó vegetal– va finalitzar de manera sobtada l'any 1794, quan va ser destruïda durant la guerra amb la República Francesa. Què hauria passat amb els boscos empordanesos si la producció hagués continuat i s'hagués arribat a una sobreexplotació encara més severa? No ho sabem, però l'exemple de la foneria de Sant Sebastià de la Muga ens convida a reflexionar sobre la importància d'una gestió forestal responsable. El paisatge –el bosc– no és un element estàtic vinculat a un indret, sinó que forma part de la vida quotidiana de les persones i es transforma –o es destrueix– d'acord amb les seves necessitats. 🌿

L'últim guardabosc de Maçanet

Pau Llosa Cufí > TEXT / Eduard Martí > FOTOGRAFIA

Per conèixer qui va ser l'últim guardabosc de Maçanet de Cabrenys ens desplaçem al centre neuràlgic del municipi, la Societat La Pau. Allà ens trobem amb en Josep Ruiz (Maçanet de Cabrenys, 1950), més conegut com a Pitu. Ell és l'últim guardabosc que ha conegut el poble, un càrrec que va ocupar amb orgull des de 1999 fins a la jubilació, l'any 2015. D'aleshores ençà, no s'ha reemplaçat la figura. «Ja convindria», exclama. Com si es tractés d'una professió mig desconeixuda, ens explica que havia de fer una mica de tot. A més de vetllar per la vigilància, havia d'arreglar fonts, marcar arbres per tallar, desbrossar, adobar parets de pedra seca, mantenir els espais nets, fer de paleta, controlar la pluviometria, portar el seguiment de visitants o avisar si detectava una columna de fum. Un conjunt d'encàrrecs relacionats amb les tasques de gestió forestal a la muntanya de les Salines, Fucimanya i Balló, de la qual la Generalitat té la propietat i que ell portava a terme des de la Forestal.

La seva visió està plena de les empremtes de la muntanya del contraban, de la retirada, de la quantitat de pastures i, també, de la muntanya dels problemes televisius. «Quan es va fer TV3, la Televisió Espanyola no els hi va deixar utilitzar la línia i van haver de tirar-ne una altra amb tot el que això suposava». Amb el temps, afegeix, i a força d'insistir a nivell polític, es va aconseguir entrar en raó.

Les fonts no fallen i es nota que les ha trepitjat, les esmenta una per una resseguint la muntanya. La font dels Tres Raigs, la font de la Cova, la font del Moixer, la font de Baix, la font de Fucimanya, la font de la Forestal i va continuant la llista com si fos l'abecedari. Per ell és evident que cal un manteniment i, en aquest sentit, lamenta que el poble hagi passat de tenir «200 fonts rajant, a les nou o deu que queden ara». En aquest sentit, amb la seva tasca vinculada als organismes competents de la Generalitat de Catalunya va portar a terme la restauració i la recuperació de les fonts de la Cova, de Fucimanya, de la Forestal, de les Salines i del Moixer, així com els viviers de les Salines, la Forestal i del mas Fred. També ha realitzat treballs a la captació del Santuari, al mas Fucimanya i a la mateixa casa la Forestal. Altres encàrrecs es van fer al pou de glaç o a la captació d'aigua de la collada de Pous.

Actualment, amb la jubilació, gaudeix de la família i és president honorífic del Club Excursionista Maçanetenc després

de ser-ne president durant 30 anys. La seva experiència també l'exercita fent de voluntari en la restauració de l'ermita del Fau i de la rectoria convertida en refugi a través d'un acord de gestió de Maçanet amb l'Ajuntament d'Albanyà, que en té la propietat.

Ell es manté actiu, segueix fent senderisme, però els oficis no s'obliden i el de paleta tampoc. Ens assegura que els voluntaris del Fau hi pugen cada primer dissabte de mes i que s'hi celebra l'aplec el setembre, encara que la titularitat sigui del poble veí. «Maçanet hi ha tingut sempre molta tirada i hem aconseguit la cessió de la gestió per 40 anys». Es nota que li preocupava l'estat ruïnós amb què es trobava i està content de com està quedant. «Ho heu de veure», recomana.

Quan en Pitu s'emociona més, però, és quan li preguntem per la muntanya de les Salines. «Jo he estat molt feliç allà dalt, és la muntanya més ben parida de Maçanet». Ens parla d'un pic únic on puntejant-lo pots veure com canvia el bosc en un dels contrastos més variats de la comarca. Això sí, quan abordem el tema dels ceps i la micologia ens comenta la *vox populi* que a altres zones del poble hi creixen amb més bon gust. «No sempre es pot tenir tot», i convenim que és una ensenyança més que ens recorda el massís més alçat del terme 🌲

Llevaires de Cantallops

EN LLORENÇ ALSINA I EN QUIM CORSELLAS VAN TREBALLAR DURANT ANYS A LES SUREDES D'AQUESTA BANDA DE PAÍS QUE DOMINA LA MUNTANYA DE REQUESENS

Pitu Basart > TEXT

Una tarda de febrer em reuneixo a la plaça de davant de la societat la Concòrdia de Cantallops amb en Joaquim Corsellas i en Llorenç Alsina, dos llevaires experimentats, i amb en Miquel Serrano, un seu deixeble, que és qui ha convocat la trobada. I com que volem parlar de la lleva decidim fer-ho en companyia dels suros. Per això ens desplaçem al nord del nucli urbà, al còrrec del Torrentell.

Comencem la conversa asseguts en un banc que hi ha sota uns suros a pocs passos del còrrec. En Llorenç Alsina Callís em diu que va néixer a Sant Llorenç de la Muga el 1935, però al cap d'un any la família se'n va anar a viure a Vilartolí. Quan havia fet els quinze anys, el grup familiar es va plantar a Agullana fins a l'any de la fred, el 1956, en què va instal·lar-se a Cantallops, a ca l'Aiats. Quan li va arribar la quinta, el van enviar a l'Àfrica, a Tetuan i a Ceuta. En tornar, va conèixer la filla de can Sardà, la Siseta Clos. Al cap d'un any de festeig es van casar i van anar a viure a casa dels pares d'ella. Al cap de poc, els noucasats van marxar de masovers a can Cortada, per portar la terra i els xaïs.

Amb més de 55 anys, com que la pagesia donava poc i els fills cada cop portaven més despesa, en Llorenç –conegut ja com el Sardà– va anar a

viure en una casa que van heretar i va començar una nova etapa treballant per a la propietat dels Molas, contractat primerament per feinejar a les vinyes. Al cap d'uns anys, va continuar treballant també per aquesta família fent feines de bosc amb la colla de can Batlle. En Llorenç va començar tard, però va aprendre ràpidament a fer els treballs boscos, entre els quals hi havia, evidentment, la lleva dels suros.

En aquest grup, solia treballar en companyia de l'Antonio Iglesias i durant la major part de l'any tots dos netejaven bosc i feien llenya amb tanqueta i motoserra. Quan s'acabava al mes de maig, començaven la feina de llevar. Els primers anys, en Llorenç feia de burro dins una colla que havia arribat a ser de més de deu persones. Al cap de poc, però, ja pelava. Ell i l'Antonio van llevar el suro gros de can Martí, a la carretera que va de Cantallops a Capmany, que havia estat una de les sureres de referència de Cantallops per la seva majestuositat i que avui gairebé és mort.

L'Escatidor. Per la seva banda, en Joaquim Corsellas Valls (Cantallops, 1940) és conegut al seu

poble de naixença per en Quim Escatidor pel fet que el seu besavi, que va arribar a Cantallops des de Sant Llorenç de la Muga, escatia, o sigui, esporgava oliveres. En Quim sempre ha treballat la terra. A l'edat de tretze anys va començar a llaurar les oliveres i les vinyes a casa seva i es llogava a jornal per llaurar amb el matxo les propietats d'altres veïns. Quan en va tenir disset, va començar a fer les campanyes de lleva fent de burro. Treballava per a en Cargol, un empresari forestal de Cantallops associat amb un altre de més potent, en Pagès de la Jonquera. Tots dos junts havien gestionat la lleva de la propietat de Santa Llúcia. En Quim, doncs, l'any 1957 va començar a treballar amb llevaires de Cantallops que ara ja no hi són: en Carlos Costa, en Lluís Sobrepera –Xampí–, en Josep Clos –Sardà, sogre d'en Llorenç–, en Jaume Reynalt –Met Calau–, l'Horacio Sobrepera –Tino Po–. «Al mes de juliol, a Santa Llúcia fèiem foc: el voltàvem de pedres perquè no es pogués escapar i l'enceníem cap a migdia per preparar el dinar. Cadascú portava un bocí de carn, patates i verdura; ho posàvem tot a l'olla i un se'n

cuidava de vigilar-ho perquè a les *dugues* fos cuit. Quan tot era a punt, cadascú, al seu *rusclot* de suro que li feia de plat, hi posava el pa,

Rusca de suro amb dues picasses i una pedra d'esmolador.

FOTO: Gerard Arderius.

el caldo per estovar-lo i la carn, la verdura i les patates que s'havia portat. Sempre amb molta germandat. Mai no vam calar foc a bosc!»

En aquesta campanya, en Quim feia camins perquè els llevaires poguessin arribar als suros. A més, aquests corriols servien perquè algunes dones accedissin fàcilment on ell deixava les rusques. «Jo els amania el suro: deixava mig feix de *ruscles* ben posat perquè elles el poguessin lligar i carregar-se'l a l'esquena per endur-se'l cap al lloc on el carreter el recollia». La Teresa Gumbau Moré –Teresa Morena–, l'Encarnació Ferrer, la Margarita Brugat –de ca la Manyana– i la Quimeta Costa són algunes mestresses de Cantallops que feien una feina que normalment era portada a terme per homes. Aquestes mateixes dones, a vegades amb nens, repassaven la zona que s'havia llevat i recollien els culots –els talls petits de suro que es trencaven en sollevar les rusques–, els posaven al sac que duïen i posteriorment els venien per fer aglomerat.

En Quim va començar les seves campanyes com a llevaire quan tenia uns vint anys formant part de la

colla d'en Pijoan de Calonge amb en Pep Blasi –Capell–, en Josep Ricard –Pitu Vidal–, en Josep Carbonell –Josep Xeix– i altres. Recorda que en Pitu Vidal amb pocs tocs de destrat tenia el suro obert, descollat i amb les rusques a terra. En Quim en feia molts més, de tocs, quan n'estava aprenent, i en Pitu li deia: «El mataràs a pessics, aquest suro!»

Propietaris, caps de colla i carreters. La propietat de Requesens pertanyia a dos socis, en Miquel Esteba, de Figueres, i en Pijoan, de Calonge, el qual va formar la seva pròpia colla que es cuidava de gestionar-ne la lleva. En Quim recorda que de bon matí marxaven a peu, de fosc, pel coll de les Parets, cap al Magatzem Cremat, cinc quilòmetres per ser a punta de clar a la part baixa de la finca de Requesens, on començaven a llevar. En aquells anys cinquanta i seixanta, hi havia dos carreters que els venien a buscar el suro. En Manel i en Patllari del Corral Nou, tots dos de Requesens, el carregaven i el traginaven al camp dels Mongets, on en Pijoan tenia la pila i on feia la tria inicial.

Els anys setanta, en Pijoan va deixar de gestionar la lleva del suro a Requesens i en Quim va enrolar-se amb la colla d'en Sidro Pagès, de la Jonquera, qui se'n va encarregar. Llavors, però, ja no els calia anar a peu: els recollien amb una furgoneta i els portaven al lloc on havien de començar la feina. A finals dels anys setanta, mentre treballava per a en Pagès, en Quim juntament amb en Felip de Fontcairada, de la Jonquera, i en Tomàs Masó –Tomàs Julia– van llevar el suro de can Forcada per darrera vegada: l'any 1986 el foc va segar la vida d'aquest arbre d'anomenada a Cantallops. Més endavant, a finals dels anys vuitanta, en Quim també va treballar per a en Molas, on va coincidir amb en Llorenç.

En Quim va anar amb la colla d'en Molas fins als 67 anys: «Anàvem a jornal. *Gonyàvem* cèntims, en aquell temps, en una campanya podíem fer cap a un milió de pessetes, però també ens les feien suar: entre calor, esgarinxades i pessigades de reveixí...». Ja fa setze anys que no lleva, si no és convocat a cap demostració, com la que van fer ell, en Llorenç i en Miquel Serrano l'any 2015 a Cantallops 🌲

Demostració de pela de suro a Cantallops, el maig de 2015: a l'esquerra, en Joaquim Corsellas fent el coll; a la dreta, en Llorenç Alsina esmolant la picassa // FOTOS: Ramon Boix.

La colla jove

A CANTALLOPS, DES DE FA CINQ ANYS, UN NOU GRUP DE LLEVAIRES RECUPERA I MANTÉ LA TRADICIÓ DE LA LLEVA DEL SURO A LES SUREDES DE L'ALBERA I LES SALINES

Miquel Serrano > TEXT

La pela del suro, un treball de temporada que se sol fer entre final de maig i final de juliol —a vegades fins l'agost, depenent de l'altitud i les condicions meteorològiques—, es basa en tres tipus de treball: la lleva, la recollida i el transport. Bàsicament el treball el fan els llevaires i els traginers. Quant a la lleva, cal analitzar cada arbre, veure si es pot llevar o no, detectar les dues o tres principals vies de creixement per obrir-lo, saber utilitzar bé la picassa, amb precaució, fer la corona a l'alçada corresponent i arrancar les dues, tres o quatre peles que sol

tenir cada suro, depenent de l'edat. Pel que fa a la recollida, els traginers porten, amb feixos més o menys grossos, lligats o no, depenent de la distància al punt de recollida de la tanqueta, tractor o camió. Finalment, arriba el transport, un cop s'ha recollit i ajuntat tot el suro de la parcel·la.

Fins als anys trenta hi havia petits tallers de fabricació de taps, però la feina es va mantenir, amb fluctuacions depenent dels preus del suro, fins avui, a través de l'organització de diverses colles a Darnius, Maçanet, la Jonquera, Agullana i Cantallops, gestionades per empresaris que treballen als boscos de l'Albera i les Salines, tant al vessant sud com, excepcionalment, al nord.

A diferència de la majoria de colles que es dediquen a la lleva del suro —amb treballadors vinguts de fora—, la colla de Cantallops es pot dir que és un col·lectiu km 0, ja que està formada per entre cinc i deu homes d'entre 17 i 50 anys veïns de Cantallops, Agullana, Maçanet i Vilabertran, que sumen anys d'experiència en aquesta feina artesanal. Treballen als boscos de

Cantallops, Espolla, Rabós, la Jonquera, el Pertús, Agullana, Darnius i Maçanet de Cabrenys i, al llarg de l'any, es dediquen a altres ocupacions com la jardineria, la gestió forestal o la construcció i, a l'estiu, es concentren a accomplir una de les seves passions, la lleva de suredes. La feina és dura i cal una mínima forma física, un aprenentatge en el bon ús de la picassa, gestionar els accessos quan cal, els punts de recollida i els transports, una bona actitud, saber moure's dins el bosc i anar ben calçat i preparat. Els traginers o burros també han d'aprendre a fer feixos i pilots, tirar pannes, carregar remolcs i obrir-se camí al bosc per arribar als llocs de càrrega. Malgrat la duresa del treball, en certa manera és un luxe poder treballar enmig de la natura i contribuir a la gestió i l'aprofitament local dels boscos.

Una de les motivacions de la creació d'aquesta colla, dirigida per Miquel Brugués (Cantallops, 1984), ha estat, a banda de l'aprofitament econòmic, la recuperació de la tradició del treball de la lleva del suro a la zona, que va ser molt important des d'un punt de vista econòmic, social i cultural entre els segles XVIII i XX. Aquesta temporada 2024 l'han format els llevaires Miquel Brugués, Miquel Sánchez, Lluís Reixach, Miquel Serrano —que fa uns 25 anys que pelen suros— i Joan Calvet, Robert Salellas, Jordi Montalat i Dimas González —que fa pocs anys que n'han

En Robert Salellas portant un feix de suro a Rabós, el juliol de 2024 // FOTO: Miquel Serrano. Al detall, en Jordi Iglesias portant un suro a la Jonquera, l'estiu de 2006 // FOTO: Ramon Boix.

apòs-. Finalment, s'ha comptat amb en Pep i en Pau Coloma com a traginers.

Les prioritats del seu treball es poden resumir en respectar i no ferir els arbres, en el caràcter artesanal de la feina d'extracció del suro, en la valoració de la capacitat regenerativa de cada arbre a l'hora de pelar-lo o no i a quina alçada, i donar un valor afegit essencial als bons acabats de colls i arrels per permetre una bona lleva al cap de dotze a quinze anys. Miquel Brugués considera que «sobretot per mantenir aquest ofici any rere any i garantir-ne la viabilitat i continuïtat, cal combinar la tradició i les bones pràctiques de treball amb l'eficàcia, el rendiment econòmic i les bones relacions amb els propietaris de les finques». En Joan Calvet (Barcelona, 1999), veí de Cantallops que va aprendre a llevar fa tres anys, ens explica que cada campanya ha estat completament diferent de l'anterior: «En Miquel buscava companys per poder abastar finques més grans, i em va proposar d'aprendre a llevar. Un any abans ja havia fet el meu primer suro. El més atractiu de la feina sobre-

tot és veure que hi ha processos que, encara que passi el temps, es mantenen igual que fa segles. Picassa, suor i actitud. És interessant la diversitat d'edats dins de la colla, el contrast d'experiència i les ganes d'aprendre i de compartir la tècnica. El més complicat és adquirir la tècnica per ser capaç de llevar al ritme dels més veterans. S'ha de fer amb delicadesa i respecte, procurant no ferir l'arbre, però els quilos han de sortir, ja que d'això en depenen els jornals.»

Una feina manual i ancestral. La lleva del suro és un ofici secular que a dia d'avui empra la mateixa tècnica que fa centenars d'anys. L'extracció es fa manualment amb una picassa i una tècnica molt precisa durant l'època en què la saba flueix entre la capa mare i el suro, a l'estiu. L'eina de treball principal és la picassa i, tot i que n'existeixen de diferents formes i tipus, segons costums de diferents zones i regions, i depenent de les prioritats del treball –palanca, tall, ullera...–, aquesta colla utilitza picasses catalanes d'uns 30

cm fetes de ferro i tall d'acer, per tallar, fer palanca i picar, amb mànecs d'alzina d'uns 50 cm, que es fan servir per dirigir el tall i també com a cunya –burxa– per fer palanca i arrencar les parts baixes.

El cap de colla tracta amb els propietaris i els compradors del suro i gestiona les jornades de treball, quins boscos pelar primer i quins després, entre tots els que hi ha el compromís de fer, és a dir, la tria dels boscos segons la seva altitud respecte al mar o la seva orientació i humitat. Llevaires i traginers s'aixequen cap a les cinc de la matinada per començar a treballar a les sis, a trenc d'alba, per acabar a les dues del migdia, amb un parell de parades per esmorzar i beure.

Els llevaires d'aquesta colla van aprendre a fer de traginers i a llevar amb les colles de Maçanet i Darnius, i amb la colla de l'empresa de treballs forestals JOPLAMA de Cantallops, a finals dels anys noranta del segle XX. A Cantallops, el cap de colla, Antonio Iglesias, i els llevaires experts nascuts entre 1920 i 1945 –Joaquim Corsellas, Joan Verdaguer, Vicens Gumbau, Llorenç Alsina, Joan Cruset o Felip Cos– van transmetre la seva manera de treballar a la nova generació de peladors que ara ha pogut, alhora, transmetre els seus coneixements a peladors més joves.

Algunes de les lliçons dels llevaires es resumeixen en dites i analogies que deixaven anar els llevaires, com si fossin sentències per als aprenents. Frases com «el suro, si no vol marxar, marxa tu!» o «te'n refiis pas, ni de les dones que ensenyen la pitrera ni dels suros de tocar de la carretera» ens donen una idea de la importància d'entendre si l'arbre lleva o no i la de no refiar-se de les aparençes, de recórrer tot el bosc sencer i no només fixar-se en els suros més visibles per saber si s'ha fet una bona feina 🌲.

Una part de la colla de Cantallops després d'una jornada de treball a Darnius, el juliol de 2024 // FOTO: Llorenç Rodríguez.

Traginers de Lladó

LES FEINES DE BOSC SEMPRE HAN ESTAT IMPORTANTS PER A LA GENT DEL POBLE; CARBONERS, LLENYATAIRES I TRAGINERS HAN FEINEJAT AL VESSANT DE MAR DE LA MARE DE DÉU DEL MONT

Joaquim Tremoleda > TEXT I FOTOGRAFIA

Tot i que Lladó té un terme municipal petit de 13,5 km², l'activitat de la seva població sempre ha anat més enllà d'aquest límit administratiu i això és especialment evident quan parlem de les feines de bosc.

La vila està emplaçada a l'alta vall del Manol, a uns 500 metres de la seva riba esquerra i al peu dels contraforts orientals del massís de la Mare de Déu del Mont, sota la muntanya de Falgars. El nucli de població, a 197 metres sobre el nivell del mar, es troba centrat en l'espai del terme municipal. La part nord i nord-est, fins a la serra del Mig, està dominada per una zona boscosa de roure, pi i alzina; la part meridional és més baixa i oberta ocupada per camps de conreu. Les serres que formen la banda de ponent del municipi, al sud de Sant Martí Sesserres, formen la divisòria d'aigües entre les conques de la Muga i del Fluvià i el curs del Manol, tributari de la Muga, passa per la banda de llevant. El rec o torrent de la Tria, més avall riera Alguema, affluent del Manol, travessa just pel centre del poble. Així, mentre que les parts oriental i meridional del terme s'obren cap a la plana de l'Empordà, la resta, a nord i oest, més alta, està poblada de boscos i enllaça amb el paisatge pirinenc i garrotxí. Esdevé així un clar punt de contacte entre ambdues comarques, que coneixem com a Garrotxa d'Empordà.

Llinda decorada amb un martell i una ferradura, que il·lustraven les eines de l'ofici del propietari d'aquesta casa del carrer Gran.

Pel que fa a la població, després del creixement demogràfic de la segona meitat del segle XVIII, va arribar al punt culminant a mitjan segle XIX, amb prop de 1.500 habitants. Fins als anys trenta del segle XX es mantingué una xifra d'entorn el miler, per iniciar un descens gradual de població que no es va deturar fins a finals dels setanta. Els factors principals que van incidir en aquesta forta baixada van ser els conflictes armats i la marxa de poblament del camp cap als centres urbans. L'any 1936 la població de Lladó representava l'1,37 % de la població de la comarca, el 1977 aquest percentatge s'havia rebaixat fins al 0,71 %. El 1970 la població es concentrava al nucli (75 %) enfront de la població disseminada (25 %).

Pagesos i bosquetans. En connexió directa amb l'increment demogràfic hi havia el creixement econòmic, eminentment agrícola, en aquestes zones interiors de la vinya i, sobretot, de l'olivera. Però que no fou absorbit només per l'agricultura, sinó que es va combinar amb l'explotació del bosc. El desenvolupament fou tan general que s'amplià considerablement la superfície conreada i es traduí en la creació

de nous veïnats i masos que poblaven aquestes zones disseminades, vinculats a les terres de conreu i, també, propers a les zones boscoses del vessant oriental del Mont, de Segueró, Sant Martí Sesserres, l'Estela, el Bac de la Sala i, més amunt, fins a Montalat i Montcanut.

D'una reunió de la Universitat de Lladó de l'any 1694, n'hem extret una relació dels oficis dels caps de família. Si agrupem per ocupacions, sobre un total de 92, el resultat és el següent: relacionats amb el treball del camp 25 —*agricolae* 'pagesos', 13; *cultores* 'conreadors', 4; als quals cal sumar els jornalers: *laboratores* 'treballadors', 3; *bras-serius* 'bracers', 5—. Amb el treball del bosc 28 —*silvater* 'bosquetà', 25; *serrator* 'serrador', 3—. Relacionats amb indústries del teixit 28 —*paratores* 'paraires', 22; *textores lanae* 'teixidors de llana', 3; *textores lini* 'teixidors de lli', 3—. Al costat d'aquests tres grans blocs trobaríem deu professions artesanals i liberals: dos sabaters, dos ferrers, dos orfebres, tres constructors, un mestre d'escola; també es comptabilitza una vídua desamparada.

Aquesta composició d'oficis s'ha mantingut fins a mitjan segle XX. L'Ajuntament de Lladó, amb Ramon Pasqual de batlle i Joan Costa i Ramon Prats de regidors, va haver de fer una relació, datada el 21 d'abril de

1830, de les vessanes de terra que existien al poble i al terme. La relació resultant fou la següent: sembradura 466, olivera 410, vinya 125, bosc 60, erm 600 i roques 900. Per tant, el bosc que es treballava no era en el mateix terme municipal, sinó que s'anava més al nord i a l'oest, als antics termes de Bassegoda, Sous, Cabanelles i els seus veïnats, a la falda oriental del Mont, que majoritàriament eren propietat de les grans famílies d'hisendats, com els Falgars, Pascual i Noguer, aquests darrers lligats matrimonialment amb la branca dels Vayreda establerts a Lladó.

Feines de bosc i traginers.

Hi havia molts oficis vinculats a l'explotació del bosc, que avui han desaparegut gairebé del tot. Tant és així que en l'acta d'ajuntament del dia 27 de març de 1926, l'alcalde Emili Armadà constata que: «*La explotación de los bosques que cubren las laderas E y NE de la montaña de Nuestra Señora del Mont, constituye para este pueblo una de sus fuentes de riqueza más importantes, toda vez que en dicha explotación se emplean diariamente crecido número de obreros, como así mismo en el acarreo de carbón, maderas, traviesas, vigas y demás productos forestales.*»

En efecte, el treball del bosc acollia diversos oficis perquè la seva explotació comportava un procés llarg, des de la tala del bosc fins al consum. La primera era feina pròpia dels serradors o la gent pràctica amb la destràl, que proporcionava la llenya per fer el carbó o la fusta per a altres usos.

La tasca dels carboners era molt dura, ja que les campanyes es feien lluny de casa i calia habilitar la barraca per fer-hi estada durant el temps de carbonar. Les places carboneres solien reaprofitar llocs ja usats, tant per refer la barraca com per situar les piles. Era un procés laboriós des de formar la pila fins a enterrar-la i el seguiment de la combustió era constant. A més del carbó, amb les deixalles del bosc es feia carbonet, usat en els brasers que

escalfaven els espais comuns de les cases. A Lladó hi havia diverses colles de carboners. El darrer que va difondre aquest ofici va ser en Josep Rovira de can Ganxet.

Pel que fa al transport del carbó, els traginers amb els matxos eren els encarregats de portar el carbó des de les places carboneres fins on arribaven els carros. Cada home solia dur tres matxos, si la distància era llarga. En arribar a la plaça carbonera es posava bé el matxo, li estrenyia la singla, posava bé els nusos de les cordes del bast i carregava els tres matxos, que podien fer tres o quatre viatges al dia. La durada de la cuita del carbó depenia de les dimensions de la pila, una de gran podia trigar entre divuit i vint dies. En sortien 80 càrregues de dos sarrions cadascuna, que corresponien a una càrrega.

Amb aquests oficis hem perdut també un lèxic propi. Persones com en Jaume Oriol, fill d'en Pere, un dels últims traginers de Lladó, encara en recorda moltes, com ara el *picassó* per escorxar alzines; *rusclar*, que era

fer saltar amb una eina la part *grafullada* que té l'escorça de l'alzina vella; o *bitllar*, que era afegir *bitllots*, és a dir, trossos de llenya per fer carbó a la pila.

Amb l'obertura i arranament de les carreteres i pistes practicables pels camions, aquesta feina va anar minvant. Diverses indústries del poble consumien carbó, com ara els ferrers i carreters. La venda a l'engròs donava feina als negociants de carbó, mentre que la venda al detall la feien els botiguers.

En Pere Oriol de ca la Pietat, dret a cavall del matxo, fent de traginer. Darrere es pot veure el campanar de l'església de l'Estela.
PROCEDÈNCIA: Arxiu família Oriol.

El pi pinyoner de Carles Vaello

Joan Ferrerós > TEXT / Sílvia Carbó > FOTOGRAFIA

Carles Vaello Ordis (Girona, 1952) té més de 100 ha de pi pinyoner, uns 27.000 arbres al municipi de Garrigàs. Els pares de Vaello van ser Carlos Vaello, nat a Melilla, delegat de la Mutua-Litat Laboral, i Remei Ordis, nada a Girona i pubilla de can Pagès, també conegut com a ca l'Ordis. Va estudiar Empresarials i Direcció d'Empreses i va ser directiu en aquest àmbit. Està casat amb M. José Plana Roger, farmacèutica gironina. Ha estat regidor de Garrigàs durant dotze anys amb els alcaldes Josep Masoliver i Pilar Bosch.

Va iniciar la plantació el 2005, després de dos anys de sospesar-ne els pros i els contres: a més de considerar la rendibilitat del projecte; les terres de què disposava, de secà, eren adequades en un moment que l'aigua escassejava; i, amb els pins, que són de fulla perenne, contribuiria a l'absorció del CO₂ de l'atmosfera. Ha comptat amb el suport del Consorci Forestal de Catalunya i de l'Institut de Recerca i Tecnologia Agroalimentària, i els pins els ha arbrat progressivament en terres de la seva propietat, fins llavors dedicades a la sembra de cereals. La disposició de les plantes presenta una vistosa distribució geomètrica ben allunyada de l'aspecte que ofereixen els boscos on pins, alzines i d'altres arbres hi han crescut secularment de forma espontània. Per accelerar la producció de pinyes va optar per empeltar els pins joves del planter amb pins adults seleccionats; d'aquesta manera ha pogut avançar deu anys la producció de pinya.

La demanda creixent de pinyons de qualitat –el destí final del procés– és molt gran, fins a convertir-se en una mena d'or blanc, d'alt valor al mercat. Quan s'acosta el Nadal, el preu dels pinyons nets pot arribar als 100 euros el quilo a la botiga. Vael-

lo el darrer any ha collit 35 tones de pinyes i, per ara, les ven a empreses que es dediquen a extreure'n el pinyó; ell té demanda de pinyes, a més de Catalunya, de Valladolid, Portugal, Itàlia... Espera que la generació següent pugui acabar elaborant tot el procés fins a l'obtenció de l'apreciat pinyó.

La producció de pinyes no queda pas exempta d'entrebancs importants. Un, el problema que pot ocasionar als pins la plaga de la xinxa (*leptoglossus occidentalis*), arribada de l'Amèrica del Nord, un paràsit inofensiu per als humans però que danya les pinyes: el mal es coneix com a 'síndrome de la pinya seca'.

Un altre problema són els constants furt de pinyes, sobretot de nit, la qual cosa el va empènyer a posar-hi vigilància. De fet, per poder recollir pinyes legalment cal una llicència i un permís del propietari dels terrenys; però, malgrat aquestes disposicions, un percentatge molt elevat de la pinya que es comercialitza és de fruit robat i aquesta transacció il·legal porta al 'blanqueig' del producte. De manera que ell i tots els propietaris forestals, com que no tenen cap seguretat legal efectiva, han d'avançar la collita o alguns han de deixar de produir. Si la policia fes un seguiment de la pinya i exigís la documentació pertinent per a la seva compravenda, aquest problema podria reduir-se.

Un tercer entrebanc és el de la competència del pinyó asiàtic, de menor qualitat i més assequible –uns 30 euros el quilo–, que empeny alguns flequers a barrejar els dos pinyons per poder abaixar el preu de coques i panellets.

Per superar aquests problemes, Josep M. Tusell, tècnic del Consorci, proposa crear una agrupació de productors –inclouria els de la Catalunya del Nord– que gestionaria la recollida i transport de la pinya. A més estudiaria i proposaria nous models d'explotació del producte. La iniciativa s'emmarca en el projecte transfronterer Quality Pinea. Fem notar que a Catalunya hi ha unes 38.000 hectàrees dedicades a la producció de pi pinyer, de les quals unes 14.000 corresponen a les comarques gironines. Si el conjunt del negoci fos regulat, els 3.500 quilos de pinya que pot produir una hectàrea suposaria un benefici d'uns 3.200 euros per al productor que, si ho comptem en pinyó esclovellat, equivaldrien a 5.000 euros per hectàrea mentre que al comerç a la menuda costen 11.000 euros al consumidor: 6.000 euros de diferència, la part dels intermediaris que són qui en treuen més benefici. Cal tenir present que, enllà del productor, les pinyes passen per al procés de treure'n els pinyons i esclovellar-los, i després passen per les comercialitzadores 🌲

Feines forestals a Cabanelles

LA PART SEPTENTRIONAL DEL TERME MUNICIPAL ÉS MOLT BOScosa; CONSEQÜENTMENT, ERA UN SECTOR ON LES TASQUES A BOSC EREN IMPORTANTS DURANT TOT L'ANY

Joan Carreres > TEXT

En Xicu de can Ballart, nascut l'any 1945 a cal Magre, recorda i explica amb molta precisió que quan ell tenia catorze o quinze anys ajudava el seu pare, en Josep Bonaventura Peix, nascut l'any 1902 a cal Poll –després va viure a la Bora, a cal Magre i a can Ballart, successivament–, a fer carbó. Va ser durant poc temps, ja que a finals dels anys 1960 l'entrada del gas butà va significar la fi del carbó i d'aquelles feines lligades al bosc.

En aquell temps, «al bosc hi havia feina tot l'any i de l'alzina s'aprofitava tot», assegura en Xicu. A la primavera i a l'estiu s'escorxaven les alzines que aquell any es destinarien a fer-ne carbó. S'escorxava als mesos de maig, juny i juliol en què la saba dels arbres permetia fer aquesta feina. A la tardor l'escorça ja s'havia assecat i era el moment de

picar-la amb pals. Seguidament es posava en sarrions i es traguava amb matxos de bast. Aquest producte forestal es feia servir per elaborar tints naturals, destinats a la indústria de la pell perquè donava un color marronós groguenc. Després es tallaven les alzines escorxadades, tallant-les a la mida necessària per a l'hivern fer el carbó. «Es tallaven les alzines velles, tortes i lletges. I es tallaven amb una picassa –destral–, res de xerrac», continua el de can Ballart.

Obtenció del carbó. El carbó el feien del mes de novembre fins al mes de maig, aproximadament. En Xicu recorda: «Se'n feia a tot arreu on hi havia alzines, des de can Ballart fins a Albanyà, passant per Montalat, Montcanut, la Cirera, cal Poll, la Bora... i s'hi dedicaven molts masovers d'aquest ro-

dal, d'Albanyà, de Lladó...». Recollien la llenya d'alzina que havien tallat feia unes setmanes: «La traguaven amb un *sac pall*, fet amb una saca i amb llistó a dins. Un altre te l'havia de posar a sobre, amb la llenya creuada». La pila de carbó la feien «posant la llenya d'alzina gruixuda a la part interior i la prima a l'exterior, amb la part gruixuda del tronc a baix i la part prima a dalt. El forat de la pila es podia fer de dues maneres, amb gàbia o a peu dret». Segueix el relat, quan diu que a sobre dels troncs primers s'hi posava l'emalum, que «era rama d'alzina i es planxava amb socs gruixuts». A sobre l'emalum, finalment, «amb la banasta de vim s'hi posava terra negra cuita d'altres vegades d'haver fet carbó, arrencant-la amb un magall, i a la part de dalt, al voltant, s'hi posava gleva i una mica de terra». A la part superior de la pila hi quedava un forat, que «es tapava amb una tola i amb terra.»

En Xicu continua explicant tot el procés: «La pila s'anava bitllant». Aquest procediment consistia a alimentar la pila, «donant-li trossos d'alzina per menjar». Per saber si s'havia de bitllar, «es tirava una *escopinyada*. Si xiulava, la llenya era cuita i s'havia d'emplenar de llenya fins a dalt. Si no xiulava, s'havia d'esperar a què fos cuita». Al començament de la cuita, «a mitjanit els carbo-

En Miquel Delós davant d'una barraca de carboner, al terme de Cabanelles. Inicis dels anys 1970.
PROCEDÈNCIA: Arxiu Miquel Delós.

ners s'havien d'aixecar per vigilar que cremés bé. Si s'havia de donar menjar a la pila, aquesta s'havia de burxar amb un pal llarg d'alzina que arribava de dalt a baix de la pila i que s'anomenava burxa, fent caure la llenya cap a baix i tornant-la a emplenar». A la part de davant de la pila «s'hi feia una escala amb troncs travessers, per enfilars'hi a l'hora de burxar-la i bitllar-la.»

La cuïta de la pila de carbó, des que s'encenia fins que estava cuïta, depenia de si aquesta era més o menys grossa. Com més grossa era la pila, més dies necessitava per ser cuïta, de quinze a vint dies fins a tres setmanes. «Podien tenir quatre o cinc piles enceses a la vegada i durant tot el procés de la cuïta els carboners es quedaven a menjar i a dormir en una barraca, que feien ells mateixos. La feien amb terra, amb embalum a la part de darrere i amb pedra a la part de davant. A sobre la barraca hi posaven gleva de llistó i algun sarrí i a davant una tola doblegada perquè si plovia no hi entrés aigua. Així l'aigua esquitllava i no filtrava, evitant que apagués el foc que es feia a dins la barraca». Quan la pila estava cuïta «es rescaldejava amb el rampí i amb una

aixada de punta. Per no cremar-se els peus, aquesta feina la feien amb esclops. El foc s'apagava amb la mateixa terra de la pila». De les piles grosses en sortien unes 80 càrregues de carbó, tenint en compte que una càrrega equivalia a dos sarrions de 66 quilos. «Una càrrega era la mesura que podia portar un matxo.»

D'altra banda, un altre fet que recalca en Xicu és que «les alzines de solà donaven més carbó i les de bac en donaven menys, i en aquest segon cas el carbó era molt fluix». Quan recollien el carbó, «a la nit dormien al peu de la pila per vigilar que no s'encengués. Si no, una brasa hagués pogut encendre i s'hagués perdut tot». Es deixava un dia i una nit i «l'endemà passat ja podien collir el carbó, el posaven en sarrions, el carregaven als matxos amb una mica d'embalum de boix o de llentiscle a sobre perquè el carbó no caigués i el lligaven amb una corda.»

Els matxos, menats pels traguers –hi havia en Saguer de Lladó, en Meya i en Duado d'Albanyà...–, portaven el carbó fins on podien arribar els camions. «En Puigmal, que era fill de

Darnius i vivia a Figueres, tenia un camió i s'hi dedicava». Allà, el carregaven als camions i aquests els portaven a vendre a Figueres, on hi havia magatzems que només venien carbó, com ara el magatzem d'en Joan Casademont, a prop del pas a nivell del tren.

En Xicu recorda els tractes: «Tant els carboners com els traguers cobraven un tant per càrrega. Quan es treia el carbó, hi havia dones que es dedicaven a fer-ho. El carboner pagava aquestes dones per fer aquests jornals posant el carbó als sarrions, i així ell no ho havia de fer.»

Un cop s'havia fet carbó, no se'n tornava a fer allà mateix fins al cap de vuit o deu anys. S'havia de deixar el temps necessari perquè el bosc i les alzines es regeneressin.

Després de la conversa, el de can Ballart conclou: «Avui el bosc està brut, perquè no es neteja, ni s'estassa ni res». Passejant-hi, però, encara s'hi troben les ancestrals places carboneres que resisteixen amb orgull l'abandó, l'oblit i el pas del temps, però que són un valuós element del patrimoni històric, sens dubte 🌿

A l'esquerra, en Xicu de can Ballart amb una banasta que servia per recollir el carbó // FOTO: Joan Carreres. A la dreta, el pare d'en Xicu a can Mateu // PROCEDÈNCIA: Arxiu Josep Bonaventura. Al detall, cistella de carbó // FOTO: Pep Sau.

Energia que surt de Darnius

FORESTAL EMPORDÀ TRANSFORMA EL LLEGAT DE QUATRE GENERACIONS DEDICADES AL BOSC CREANT UN PRODUCTE COMPETITIU, MODERN I LOCAL PER ESCALFAR DE MANER ALTERNATIVA

Pau Llosa Cufí > TEXT

El bosc és a la sang d'aquesta terra i, difícilment, qui ho ha mamat de petit en té dubtes. El besavi es dedicava al suro, igual que l'avi, amb fàbrica de taps al poble, mentre que el pare menava una empresa forestal. En aquell moment la manufactura surera s'estava desplaçant a pobles més ben comunicats, però el mercat no va poder moure les finques ni les muntanyes, així que l'empresa es va quedar a Darnius on segueix oberta avui.

En Toni Gorgot (Darnius, 1959) prové d'una família vinculada a les propietats i explotacions forestals de la zona que s'ha anat adaptant al llarg de la història recent intentant conservar els orígens. Avui, al final del carrer Major, en direcció a la presa i abans d'arribar a la deixalleria municipal, s'hi troben una part de les instal·lacions de l'empresa Forestal Empordà, concretament

les relacionades amb la producció d'estelles com a aprofitament de biomassa.

Un dia de tramuntana sembla el més indicat per visitar l'espai i no perdre de vista en cap moment les particularitats, també climatològiques, que expliquen l'essència del lloc del qual parlem. Mentrestant, surt a la conversa el *Quercus suber*, l'ésser viu del regne vegetal que aclapara més protagonisme al territori.

La relació del municipi amb l'arbre que s'usa per tapar ampolles és tan forta que pràcticament ni els segles l'han pogut canviar. Per fer la lleva es fa servir el mateix mètode i les mateixes eines que van utilitzar els avantpassats d'en Gorgot. «Una picassa ben esmolada, tècnica i endavant», explica. La diferència més gran rau en el transport, on abans hi havia matxos i carretons, ara es troben les tanquetes i els tractors.

És difícil trobar algú que hagi nascut al poble sense arrels vinculades a l'explotació i transformació forestal. Els boscos de Darnius i l'Albera han vist entrar-hi i sortir-hi els habitants des d'èpoques remotes. Sumat a les activitats econòmiques derivades de la llenya, el carbó, el suro o les rabasses de bruc, també cal tenir en compte les pastures de bestiar, les caceres d'animals salvatges, les recollides d'agllans o els bolets.

Entre les ràfegues de vent també parlem de les condicions

amb les quals s'han de fer les feines forestals i les neteges de boscos. Tant en el passat com en el present, «a l'estiu hi fa calor i a l'hivern hi fa fred», confessa en Gorgot, «això costa». És evident que és una feina dura. No és cap novetat, part de la població que s'hi dedicava ha anat abandonant el sector primari. El sector forestal no se n'escapa. «Nosaltres anem subsint, tirant endavant.»

Pel que fa a les feines, no sempre són les mateixes. Durant l'estiu, quan comença la campanya del suro, és el moment de formació de les colles mitjançant grups de set a deu treballadors entre els quals es compten quatre o cinc llevaires amb la picassa, dues persones traginant amb la màquina i dues més recollint. A banda de les colles de temporada, també hi ha els «treballadors fixos, que s'hi estan tot l'any», diu.

Estelles, el petroli del bosc? El cel és ben clar, la tramuntana s'ha emportat els núvols, però hi ha coses que no se les emporta. L'empresa segueix oferint els serveis que ha ofert des dels inicis com són la venda de llenya de la zona, la lleva de suredes, les neteges de propietats forestals i les aclarides. Una novetat significativa, però, respecte abans, és la relacionada amb la producció d'estelles de biomassa per a calderes grans —d'ajuntaments o centres esportius— i també per a calderes petites d'ús domèstic.

L'Antoni Gorgot durant el rodatge del documental que està gravant l'Ajuntament de Darnius sobre la història del suro // FOTO: Nacho Olano.

Per diferenciar ambdues activitats, el negoci té la branca de Forestal Empordà i la branca de Biomassa Empordà, aquesta última és la més recent, funciona des de 2017 i, com el seu nom indica, es dedica a la producció de biomassa en forma d'estella de la zona. L'estella que produeix és fruit de fragments de fusta tallats petits amb el propòsit de ser convertits en combustible per a calefacció i/o aigua calenta. En general, parlem d'unes mides estàndard de 2 cm cúbics –mentre que en alguns casos pot arribar a ser més gran, fins als 10 cm de llarg i els 6 cm d'ample– que es posen a dins de calderes.

Un dels valors més grans del producte, explica, és que es pot aprofitar fusta que no té sortida al mercat, ja que les calderes de biomassa industrials aprofiten les branques i capçades de qualsevol arbre. La feina és apilar-les i triturar-les, però en fer-ho s'aconsegueix revalorar-les. Pel que fa als troncs, els arbres que el mercat expulsa també tenen cabuda dins el nou procediment. Al cap d'un any, després que les soques s'hagin assecat, es trituren i se selecciona el resultat. Aquí apareix l'estella, un combustible amb el qual produïm energia i que

arriba de més a prop que el gas natural o el gasoil que posem a les calderes.

El futur d'aquest nou mètode energètic és esperançador, segons en Gorgot. «Contribuïm en la gestió dels boscos, en la prevenció d'incendis i en la producció d'energia local i de quilòmetre zero». I no només això, exclama, sinó que es troba al mercat a uns preus competitius. En cremar estella de biomassa «emetrem menys de CO₂ a l'atmosfera que amb hidrocarburs fòssils i donem feina al territori.»

Un món de pel·lícula. Tot el paisatge i part del treball que apareix descrit a l'entrevista va quedar immortalitzat al premiat i reconegut film *Suro* (2022), dirigit pel donostiarra Mikel Gurrea, una peça mereixedora de tres premis Gaudí i nominada als Goya. Tal com relata Gorgot, Gurrea va anar a fer la temporada del suro amb una de les seves colles per fer diners pels seus estudis de cinema a Barcelona. Quan va arribar la feina a finals d'agost, el jove estudiant li va dir: «M'ha agradat tant aquest món que el dia que sigui director en faré una pel·lícula». «I així ho va fer», diu l'empresari somrient, «i tant que ho va fer!»

A més, durant el 2025, l'Ajuntament de Darnius estrenarà un documental dedicat a explorar la història del suro vinculada amb el municipi. L'audiovisual, impulsat pel consistori, s'ha gravat aquest 2024 a través de la productora barcelonina Waaau i ha comptat amb la col·laboració de diferents organismes públics com el Museu Català del Suro o la Càtedra del Suro de la Universitat de Girona. A la peça es podran veure entrevistes a persones nascudes abans de 1950 que van prendre part activa en el sector industrial, així com familiars, experts o el mateix Toni Gorgot com a empresari actual. Altres sorpreses que ha anunciat l'organisme públic són la visualització per primera vegada de les imatges de l'arxiu de fotos històriques de Darnius de l'historiador local Pere Perxés, així com una entrevista inèdita a l'expresident de Catalunya Jordi Pujol parlant dels seus vincles amb el poble a través de l'empresa familiar surotapera que va iniciar al carrer Major el seu avi i va continuar el seu pare Florenci.

Abans d'acomiarar-nos d'en Gorgot parlem del patrimoni natural més gran que té Darnius: els boscos. Els que van portar aquest tros de terra a ser un dels primers pobles de Catalunya a instal·lar fàbriques de taps de suro. Els que, avui dia, segueixen produint cada catorze anys, de manera religiosa, arbre per arbre, aquest preuat producte. Els que amb els avenços industrials volen fer competència als reis del petroli a través de petits trossets de fusta de la mida de la falange d'un dit. Els mateixos que conviden a les persones de totes les condicions, cada cop més desconnectades de l'entorn, a fer-hi passejades, gravar-hi pel·lícules, fer-hi documentals o dedicar-hi articles per revistes. Exactament, els mateixos que, amb l'ajut de la força del vent, quan aixequem la vista ens saluden enèrgicament 🌬️

Un camió carregat de rusques de suro en un bosc de la família Gorgot a Darnius.
PROCEDÈNCIA: Arxiu Pere Perxés.

**A LA
VENDA**

“Un llibre local de dimensió universal”

DEL PRÒLEG D'ANTONI PUIGVERD

La periodista i cuinera Eva Martínez Picó ens acosta a un temps i a una manera de viure que defineixen el paisatge ramader de la Vall de Camprodon. Ho fa a través d'un llibre que combina la memòria col·lectiva d'una tradició de muntanya, l'assaig sobre el territori i una narració personal àgil i precisa.

eg
EDITORIAL GAVARRES

Per a més informació:
www.grupgavarres.cat

PATRIMONI

ROSER BECH PADROSA > COORDINACIÓ

ARQUEOLOGIA

Sant Joan Sescloses o dels Erms 100 ANNA M. PUIG GRIESENBERGER [Figueres, 1963. Arqueòloga]

ARQUITECTURA

Molt més que un saló cafè 102 ENRIC TUBERT [Aguilana, 1954. Llicenciat en Història de l'Art]

HISTÒRIA

Joan Vinyes, una abjuració pública 104 JOSEP CLARA [Girona, 1949. Historiador]

PEDAGOGIA

El mestre figuerenc Llorenç Vives 106
NAUEL CONTARINO MEDINA [Siena, 1994. Estudiant de Pedagogia]
CATALINA SANTÍS UGARTE [Santiago de Xile, 1996. Estudiant de Pedagogia]
NOA GARCÍA ORTIZ [Santa Coloma de Gramenet, 2003. Estudiant de Pedagogia]
IRENE JIMÉNEZ MUÑOZ [Igualada, 2002. Estudiant de Pedagogia]

NEGOCIS DE TOTA LA VIDA

100 anys de la Funerària Vicens 108 ISABEL GUZMAN IVARS [Figueres, 1964. Historiadora]

FAUNA

El corn marí 110 JOSEP M. OLMO VIDAL [Sant Adrià de Besòs, 1963. Biòleg]

FLORA

L'arboç o llipoter 112 JOSEP M. DACOSTA [Figueres, 1962. Biòleg i naturalista]

REMEIS

Recuperar la ruta de les trementinaires 114 ANNA M. OLIVA [Torroella de Montgrí, 1966. Biòloga]

Un alambí per destil·lar herbes.
PROCEDÈNCIA: Arxiu Mercè Iglésies.

Sant Joan Sescloses o dels Erms

UNA PETITA ESGLÉSIA AL TERRITORI DE VILANOVA DE LA MUGA, AMB ARRELS EN ÈPOCA ANTIGA, QUE S'ESTÀ POSANT EN VALOR GRÀCIES ALS TREBALLS ARQUEOLÒGICS QUE S'HI ESTAN FENT

Anna Maria Puig Griessenberger > TEXT I FOTOGRAFIA

Aquesta ermita, situada en el marge est de la carretera que va de Castelló d'Empúries a Pedret, passant per l'Estanyol, té una llarga història, malgrat que avui està en desús i només aplega els veïns de Castelló d'Empúries i Vilanova de la Muga el dia 29 d'agost, data en què es commemora la decapitació de sant Joan Baptista. Durant més de 500 anys va exercir les funcions de parròquia dels masos de la zona, adscrits al seu territori, fins que al segle XVI va passar a ser administrada per la parròquia de Santa Maria de Castelló, de la qual encara és sufragània, tot i trobar-se dins el terme de Vilanova de la Muga. Ja perduda aquesta condició parroquial, a partir de mitjan segle XVIII va seguir com a ermita, servida per ermitans.

L'Institut d'Estudis Empordanesos, amb un equip d'especialistes, està portant a terme un projecte d'investigació arqueològica amb resultats molt interessants pel que fa a aquests territoris ubicats en els marges de l'antic estany de Castelló, inclosa la mateixa capital

comtal homònima. El projecte, que es va iniciar l'any 2018, persegueix uns objectius científics molt concrets, especialment centrats en l'anàlisi de l'evolució del paisatge i de l'impacte antròpic sobre aquest en les èpoques antiga i medieval, així com en el fenomen de poblament i parroquialització rural de la zona, i en les xarxes de comunicació que el connectaven.

Les primeres referències. Els primers esments documentals coneguts sobre l'església de Sant Joan s'hi refereixen com una *cella*. Es tracta d'una de les cel·les del *pagus* de Peralada que foren motiu de disputa primer entre els monestirs de Sant Esteve de Banyoles i de Sant Policarp de Rasés, des de mitjan segle IX, i després entre Sant Esteve de Banyoles i Sant Pere de Rodes, monestir del qual acabarà depenent a partir de mitjan segle X. Aquestes dades apunten la cel·la de *Sancti Iohannis Baptista* com un exemple de l'organització eclesiàstica ja existent al segle VIII en aquest territori.

L'església serà consagrada l'any 1064, per part del bisbe Berenguer de Girona. El text de l'acta s'hi refereix com a «*ecclesiam in honore sancti Iohannis constructam ad ipsa Crosa cujus vocant Benevivere in comitatu Petralatensi*». És molt suggeridor el topònim *Benevivere* que llegim a la frase i que designa la *crosa*/closa o estany prop de la qual es trobava construïda l'església, segurament un dels estanys menors que hi havia al voltant del gran estany de Castelló. La consagració la va dotar d'un terme administratiu, que era de dimensions notables, ja que limitava amb les parròquies veïnes de Castelló, Vilanova de la Muga i Sant Esteve de Pedret, així com d'un espai sagrat al seu voltant, a més d'uns drets i unes rendes.

Un jaciment sorprenent. Davant d'aquestes dades documentals tan reculades, el projecte va considerar interessant fer unes intervencions arqueològiques a l'entorn de l'església, amb la intenció de registrar les fases

històriques d'ocupació del lloc, així com l'evolució de l'edifici religiós. La primera sorpresa ha estat la troballa de materials que han permès identificar una activitat a la zona ja entre els segles II i I aC, encara per precisar. També s'ha posat en evidència l'existència, en aquest mateix lloc, d'un *monumentum* o mausoleu familiar senyorial, que datem a partir del segle IV dC. D'aquesta construcció funerària en procedirien

Excavació del cementiri preromànic per part de l'equip d'investigadors del projecte arqueològic de l'Institut d'Estudis Empordanesos.

els fragments d'almenys tres sarcòfags de marbre blanc, decorats amb relleus de motius cristians, així com uns grans carreus de pedra sorrenca, tots reciclats com a material constructiu en els murs de l'església. Les restes d'aquest monument funerari desmantellat pressuposen l'existència d'algun establiment rural proper, lloc on viurien els habitants que s'hi van enterrar, i que resta pendent de localitzar.

Pel que fa a la cel·la monàstica, que apareix a les fons escrites dels segles IX i X, els treballs arqueològics han posat al descobert el cementiri que en formaria part. Les restes han estat localitzades al sud i a l'est de l'església, i s'han pogut datar, gràcies a les anàlisis radiocarbòniques realitzades, entre el darrer quart del segle IX i el segle X, i fins la primera meitat del segle XI. Aquesta llarga pervivència en el temps i en el mateix espai ha fet que les tombes apareguin superposades i remenades. Quant a la tipologia, n'hi ha que són d'obra, que podríem atribuir a personatges d'una certa rellevància social, i altres més simples, de fossa excavada en el subsol i amb coberta de lloses. No sabem quina seria la dimensió completa del

cementiri, ja que no s'ha excavat tota la superfície. El que sí s'ha constatat és l'existència d'agrupacions, les quals sembla que correspondrien a grups familiars.

Quant a l'edifici de la cel·la, encara no tenim la certesa de si correspondria a una construcció diferenciada o bé si seria el mateix edifici actual, o una part d'aquest. Sembla que la part més antiga de l'edifici correspon a la nau, mentre que la capçalera que veiem s'hauria afegit posteriorment. El cert és que, per la cronologia de les tombes, estaríem en el context d'un temple preromànic, al qual correspondria la *mensa altaris* de marbre, descoberta

l'any 2003 per Salvador Famoso i estudiada pel doctor Jordi Oliver. Aquesta llosa es va traslladar a la capella de Sant Joan de la Basílica de Castelló.

No s'han descobert nivells associats a la fase romànica, contemporània a la consagració de l'any 1064; només un estrat de terra que es va disposar per cobrir les estructures funeràries anteriors, segurament amb el propòsit de traslladar el cementiri en un altre lloc. Els treballs arqueològics realitzats expliquen aquesta manca de restes pels efectes de les inundacions que es van produir en els segles posteriors. Els desperfectes que van ocasionar aquests desastres climàtics baixmedievals i moderns van fer que, fins i tot, l'església s'hagués de reformar. Sabem que l'edifici va haver de créixer, segurament a la primera meitat del segle XV, a causa dels gruíxos de llocs que havien deixat les inundacions i que havien colgat tot l'entorn de l'església. És en aquest moment quan la porta original, que era a la façana sud, es traslladà a l'oest, alhora que s'hi construí una sagristia adossada, i quan es feu una nova pavimentació a l'interior de l'església.

El coneixement que tenim sobre les darreres etapes històriques és escassa, tot i que s'espera avançar en l'estudi documental, que ja ha començat. Les darreres reformes detectades a l'edifici corresponen als segles XVIII i XX, en les quals no entrarem en detall. L'Institut d'Estudis Empordanesos té previst seguir investigant en aquest important jaciment, que aquest any ja es veurà beneficiat d'uns primers treballs de consolidació i restauració en el marc del Pla de Monuments de la Diputació de Girona 📍

A dalt, vista frontal de l'edifici, amb la façana modificada d'estil barroc. Al detall, imatge a vol de dron amb els espais delimitats on s'ha excavat // FOTO: Manel Casanovas.

L'arboç o llipoter

ARBUST DEL BOSC MEDITERRANI QUE HA ESDEVINGUT EL SÍMBOL D'ITÀLIA, ÉS PRESENT EN LA LLEENDA DEL COMBAT ENTRE HÈRCULES I GERIÓ, FUNDADOR DE GIRONA

Josep M. Dacosta > TEXT I FOTOGRAFIA

Els boscos mediterranis, on creix l'arboç, són més visitats a la tardor, quan aquesta planta fa el do de pit i hi ha un tràfec de boletaires, caçadors de senglars, ciclistes i passavolants. No els passa desapercebut que, a partir del mes d'octubre, el llipoter o cirerer de pastor, altres noms d'aquesta espècie, té fulla, flor i fruit a la vegada. No és l'únic vegetal amb aquesta singularitat. Llavors, el fullam, la florida i la fruitada componen els colors verd, blanc i vermell que són els de la bandera italiana i, així, ha esdevingut l'arboç —*il corbezzolo*— símbol d'aquell país.

Un relat mitològic relaciona l'origen de l'arboç amb Gerió, el gegant de tres caps a qui se li atribueix la fundació llegendària de Girona. Aquest colós tricèfal era el propietari d'una bouada preciosa que havia de ser robada per Hèrcules, en el seu dècim treball. Els dos personatges entraren en combat i Gerió resultà mort per una fletxa en-

verinada. De la seva sang va néixer un arbre que, en l'època en què surten les Plèiades, fa un fruit sense pinyol, semblant a les cireres, segons Robert Graves a *Los mitos griegos*.

El fruit és la cirera d'arboç i la saviesa popular aconsella no abusar-ne. De fet, el nom científic de la planta, *Arbutus unedo*, adverteix de menjar-ne només una, ja que aquest és el significat del mot *unedo*. Tot i això, de les llipotes se'n fa melmelada i alguns productors les barregen amb poma perquè el resultat sigui millor. Ernest Costa, fotògraf i gran coneixedor dels Països Catalans, afirma: «Pel meu gust la mel d'arboç, entre dolça i amarga, és excelsa. Tanmateix, no deu ser un gust massa compartit, atès que és una mel difícil de trobar.»

L'aspecte de l'arboç és generalment arbustiu, sense que arribi

a altures considerables. De fet, quan els boscos es carbonaven, les colles de carboners i llenyataires deixaven els boscos nets, segons explica Josep Maria Anglès Roura, descendent d'una nissaga de negociants de bosc de Sant Llorenç de la Muga. També s'ha tallat per fer-ne llenya o bé els ajuntaven amb la llenya d'alzina, i per això són rars els exemplars més gruixuts, que són com a màxim com la cuixa, comenta Pere Roura des de Maçanet de Cabrenys.

Forestal i ornamental. La seva distribució és mediterrània i, a la contrada, és freqüent en boscos de sòls granítics com és la zona de Maçanet, Darnius i Requesens, tot i que també viu en sòls calcaris descalcificats, com a la Salut de Terrades, on hi ha un exemplar notable a tocar l'inici del caminó que mena a Santa Magdalena. Un parell d'individus notables s'acampen en el Centre de Reproducció de Tortugues de l'Albera, per mostrar la vegetació pròpia d'aquest massís.

Com a espècie forestal no té cap planificació específica, sinó que es gestiona tot l'hàbitat, segons Gerard Carrión, tècnic del Paratge Natural d'Interès Nacional de l'Albera. Cal apuntar que l'empresa Forestal Catalana ha recollit mostres d'arboços del paratge de la Llipoterreda, prop

Arboç a les acaballes de tardor. Al detall, una llipota o cirera d'arboç.

de Requesens, per a selecció genètica i poder oferir, en el futur, exemplars per a repoblació i jardineria que tindran una dotació genètica compatible amb la del territori.

Aquest arbrissó molt rústic és emprat com a planta ornamental que embelleix jardins i parterres. Des dels vivs Salas de Garriguella, indiquen que és un arbust idoni per a la jardineria, pel seu valor ornamental i per ser una espècie mediterrània i, per tant, adaptada al nostre clima i també per ser molt rústica, o sigui fàcil de cultivar.

Una de les particularitats del cirerer de pastor és la facilitat de rebrotar, ja que despunta als marges de les pistes forestals sense manteniment i sota les línies elèctriques, les quals s'ha de desbrossar per reduir el risc d'incendi. Aquesta branca, un cop seca, és excel·lent per fer barbacoes.

La fusta de l'arbocer és vermellova, de duresa mitjana, molt bona per treballar, que dona un resultat molt vistós. És apta per fer obres d'art, tal com apunta Jaume Geli, el guia i artesà espollenc, que n'ha esculpit un Baccus, déu del vi.

Eruga i papallona. La papallona de l'arboç (*Charaxes jasius*) és el lepidòpter diürn més gran de la nostra fauna. Té un vol molt potent, directe i pla-

nat. A l'estiu, és fàcil clissar-la a les suredes i alzinars, mentre passa volant de pressa pel damunt de l'observador i fa atu-rades en els arbres propers. Resulta inconfusible per la mida i pel color marró de l'anvers de les ales, amb una banda ataronjada. Ara bé, és més fàcil de contemplar-la mentre s'alimenta, quan s'atura el mes de setembre a les figueres, llavors mostra les ales plegades amb el disseny característic.

L'eruga viu damunt les fulles de l'arboç, que és la seva planta nodridora, i cal una atenta prospecció per localitzar-la, ja que és molt críptica, perquè és de color verd i fins i tot el marge del cos té una línia groga molt semblant al que tenen les fulles del cirerer de llop.

El traspassat entomòleg Llorenç Abós, resident a Figueres, va escriure conjuntament amb Constantí Stefanescu l'article '*Phenology of Charaxes jasius (Nymphalidae: Charaxinae) in the north-east Iberian Peninsula*'. Conclouen que és una espècie de papallona amb dues generacions anuals. La primera generació vola des de finals de maig a mitjan juliol; la segona, des de finals de juliol a primers d'octubre. Aquesta és

la més nombrosa pel que fa al nombre d'exemplars i això és una conseqüència directa de l'alta mortalitat de les erugues hivernants.

Topònims i antropònims. L'arboç és present en l'heràldica i també és l'origen de diversos cognoms. Entre els municipis que tenen aquesta planta en el seu escut municipal, hi trobem Arbúcies (Selva), tot i que els estudis conclouen que «Arbúcies és el plural d'arbúcia, derivat del llatí *arbutia*, que vol dir lloc d'arbusts». El topònim l'Arboç (Baix Penedès) fa suposar «que els entorns d'aquesta vila eren plens de bosquines on abundava

aquesta planta, que primer va donar nom al lloc i posteriorment a la vila». Un altre topònim que segons la tradició popular fa referència al lliporter és Madrid; com és sabut, la planta s'anomena «*madroño*» en castellà, tot i que s'ha demostrat que en aquell indret no hi havia arboços o almenys no n'hi hagué en abundància.

En relació amb els cognoms, un bon nombre deriva de noms d'arbres i arbusts. D'aquesta manera, Arboç i Arbocer, com tants altres, ha variat segons la transcripció realitzada pel registre civil. En aquest sentit, la novel·la *La punyalada*, de Marian Vayreda, que té com a escenari el paisatge forestal de l'Alta Garrotxa, té tres personatges amb motiu o cognom que suggereixen un origen bosquetà. Aquests són: l'Arbós, el *subcabo* dels Mossos d'Esquadra i l'Arbosset «un brau minyó, nebot d'aquell», que fou mort per l'Esparver, el malfactor del relat amb sobrenom d'ocell bosquerol 🦉.

A dalt, una papallona de l'arboç al setembre en una figuera. Al detall, una eruga de l'arboç, críptica en el fullam.

Així, sí!

A la natura, porta el gos lligat,
per no molestar els animals
salvatges i els ramats,
per la seguretat del teu gos
i per respecte a la resta
de visitants.

Descobreix l'equilibri entre gaudir i protegir a
espaisnaturals.cat

Generalitat
de Catalunya